
3. שנת שירות ומשמעותה לתנועה ולחברה – דיון

ס קירת מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער, אשר הוצגה בפרק הקודם, מציגה תמונת מציאות עשירה ומגוונת. כ-150 קומונות שנת שירות של תנועות הנוער פזורות מדי שנה ברחבי הארץ, מקריית שמונה בצפון ועד קיבוץ אילות בערבה. כ-1,300 מתנדבים, אשר בחרו להתנדב במשימות חינוכיות במסגרת התנועה בה גדלו והתחנכו או כאלו שהצטרפו לתנועה למטרת שנת השירות.

הסקירה מלמדת כי מטרות מסלול שנת השירות משתנות מתנועה לתנועה. אף שקיים מכנה משותף אחד השזור בכולם, לכל תנועה תפיסה מעט שונה, מטרות משלה והסתכלות ייחודית על מעגלי ההשפעה של שנת השירות ועל האופן בו השנה מהווה קשר בין התנועה לחברה.

בפרק זה נבקש לדון במספר סוגיות ושאלות העולות מסקירת המסלולים. בין אלה: שנת שירות כחלק מתהליך ההתחנכות בתנועה וכשלב מעבר לחיי הגשמה, שנת השירות ככוח תנועתי, מעגלי ההשפעה של שנת השירות והקשר לחברה הישראלית, וייחודיותה של שנת השירות בתנועות הנוער.

שנת שירות כשלב בתהליך ההתחנכות בתנועה – מעבר לחיי הגשמה

בכל תנועות הנוער נתפסת שנת השירות כנקודת שיא בתהליך ההתחנכות. חניכים ומדריכים, אשר חונכו על ערכי התנועה לאורך כל שנות פעילותם, מגיעים לנקודה בה הם יכולים לבחור בחירה מכרעת – להקדיש שנה מחייהם למימוש ערכים אלה. אצל מרביתם, שנה זו היא המשך ישיר לתפקידי הדרכה והובלה שלקחו במהלך שנותיהם בשכבה הבוגרת בתנועה, ומעין "עליית מדרגה" בהגשמת הערכים, במעורבות, בעשייה חברתית ובמנהיגות.

על אף היותה של שנת השירות שלב בתהליך ההתחנכות, קיימים הבדלים במיקום שלב זה בין התנועות. בחלק מהתנועות זהו השלב האחרון או לפני האחרון, שאחריו שירות צבאי וסיום השתתפות בתנועה, ובחלקן זהו שלב בדרך לחיי הגשמה במסגרת תנועות בוגרים, והמשך השתתפות פעילה בחיי התנועה.

בתנועות שבהן שנת השירות היא סיום התהליך החינוכי נמנות תנועת הצופים, תנועת בני עקיבא, תנועת הנוער הלאומי-בית"ר, תנועת המכבי הצעיר ותנועת האיחוד החקלאי.

בתנועת הצופים נתפסת שנת השירות כמסלול ההגשמה המרכזי, כחלק מתפיסת ההגשמה בחזון התנועה. התנועה מדגישה את שנת השירות, וכן את ההמשך במסלולים משמעותיים, כאפשרות להגיע לידי מיצוי מירבי של יכולות וכישורונות, כדי לקחת חלק פעיל ומרכזי בעיצוב דמותה של החברה בישראל. בנוסף, שנת השירות היא אפשרות להתפתחות ברמה האישית בתחומים של עצמאות, אחריות, התחשבות באחרים, חיי קבוצה. שנת השירות היא חלק ממסע הגשמה אישי לחיים ערכיים ברוח התנועה. המשימות בשנת השירות הן שילוב – חברתיות-קהילתיות עם משימות תנועיות.

בתנועת בני עקיבא צמחה שנת השירות לאור צורך של בוגרות שביקשו להתגייס לשירות צבאי ולא למסלול שירות לאומי, אשר ביקשו גם הן להצטרף לשנת התנדבות. מסלול שנת השירות מתקיים לצד מסלול הקומונריות, בנות שירות לאומי, אשר מהוות את הכוח התנועתי ואת מסלול ההגשמה המרכזי. תפיסת התנועה, שנת שירות היא שנת הכנה לשירות הצבאי דרך עשייה חברתית. התנועה משווקת את שנת השירות כמעין מכינה קדם-צבאית, אשר בשונה ממכינות אחרות לא פועלת דרך למידה בבית המדרש, כי אם דרך עשייה ממשית. המשימות בשנת השירות הן משימות חברתיות מגוונות ולא תנועיות.

בתנועת הנוער הלאומי-בית"ר מסלול שנת השירות מוגדר כ"סיירת" של התנועה, והוא מסלול ההגשמה התנועתי שאחריו בוחרים הש"שינים אם להמשיך למסלול נח"ל או להצטרף לשירות רגיל. מהות ההגשמה במסגרת שנת השירות היא פעילות תנועתית, כרכזים או כמדריכים בוגרים במוקדי הפעילות של התנועה. לדברי נציגי התנועה, זהו השלב "להחזיר לתנועה את מה שקיבלו כחניכים במהלך השנים", בשירות לקהילה וגם בהיותם אנשים מועילים בחברה. (אבן, 2021).

בתנועת המכבי הצעיר מסלול שנת השירות הוא מסלול ההגשמה התנועתי, שאחריו בוחרים הש"שינים אם להמשיך לשירות במסגרת הנח"ל. שנת השירות היא שלב ההתחנכות הסופי לפני השירות הצבאי, בדרך להגשמה אישית של חיים כאזרחים פעילים בחברה, לאור ערכי התנועה. המשימה המרכזית בשנת השירות היא תנועתית, בנוסף שולבו משימות חברתיות-קהליות. מתוך תפיסת שנת השירות כשיא התהליך החינוכי לאורך שנים, בדרך להגשמה אישית ברוח ערכי התנועה, הקומונות מורכבות רק מבוגרי התנועה ושנת השירות אינה פתוחה למתנדבים חיצוניים. החלטה זו היא ייחודית, ואינה מתקיימת בתנועות האחרות.

בתנועת האיחוד החקלאי מהווה מסלול שנת השירות "גרעין אחים" את מסלול ההגשמה היחידי, שאחריו ניתן להמשיך למסלול הנח"ל. התנועה רואה את שנת השירות כשיא התהליך החינוכי וכהגשמת דמות הבוגר הרצויה, במסגרת הגשמה חברתית-התיישבותית. חברי הגרעין הם שכבת המנהיגות וההובלה של התנועה, בעשייה בסניפים, בקהילות, במפעלים ובעשייה התנועתית הרחבה. הש"שינים מהווים דוגמה אישית למתחנכים למימוש ערכי התנועה, וכן מחזקים את הקשר בין החניכים והקהילה לתנועה.

לתפיסת חמש תנועות הנוער הללו, שנת השירות היא שיא התהליך החינוכי והיא ההגשמה במסגרת התנועה. בתום שנת השירות והשירות הצבאי במסלול הנח"ל (לאלו שבחרים בכך) מסתיימת החברות בתנועה וההגשמה האישית של הפרט ממשיכה בתצורות שונות לאורך החיים. עם זאת, ידוע כי לאור החוויות המשמעותיות בשנת שירות, ולאור הקשר וההזדהות העמוקה עם ערכי התנועה, בוחרים רבים מבוגרי מסלולי שנת השירות לחזור לתנועה בחייהם הבוגרים כנושאי תפקידים ריכוזיים וניהוליים בשכר, וחלקם אף נשארים בתפקידים אלו שנים רבות.

התנועות שבהן שנת השירות היא שלב בדרך להגשמה תנועתית במסגרת תנועת בוגרים כוללות את תנועת הנוער העובד והלומד, תנועת המחנות העולים ותנועת השומר הצעיר.

לתפיסת תנועת הנוער העובד והלומד שנת שירות היא שנת הכשרה לחיים בוגרים ברוח ערכי התנועה, ומכאן גם שמה "חוות הכשרה". ההתנסות בחוות ההכשרה מכשירה לחיי יחד, לאחריות על החברה הישראלית, ולקידום חברה טובה יותר המקדמת צדק ושוויון לכולם. ההכשרה שמה דגש על הגשמה אישית במסגרת קבוצתית. ההגשמה באה לידי ביטוי בהיות הבוגר אדם מעורב, פעיל ותורם לחברה. שנת השירות מוגדרת כשלב האמצעי בתהליך ההתחנכות

בתנועה, לפניה שלבי החניכות והשכבה הבוגרת (הדרכה), ואחריה גיוס לשירות צבאי או לאומי והמשך פעילות בתנועת הבוגרים. שלב ההשתתפות במסלול ההגשמה התנועתי הוא לא עוד שלב בדרך, כי אם השלב החשוב והמהותי בה. לתפיסת התנועה, לבחירה להצטרף לשנת השירות משמעות רבה ואחריות רבה. משמעות הבחירה היא שאתה מוכן לקחת על עצמך את תהליך ההכשרה והלמידה האישית ואת כל המחויבות הכרוכה בכך, גם להמשך החיים הבוגרים. מסיימי י"ב שבוגרים שלא להצטרף למסלול שנת השירות בחוות ההכשרה מסיימים בכך את פעילותם בתנועה.

בתנועת המחנות העולים נתפסת שנת השירות כשנת השיא של התהליך החינוכי, ובמקביל כשנה של בחירה לגבי המשך החיים כבוגרים. שנת השירות הוגדרה באתר התנועה כ"תהליך אישי פנימי של שינוי, כמו גם תהליך של שינוי והשפעה על הסביבה והקהילה בתוכה פועלים, ועל החברה הישראלית כולה". בשונה ממרבית התנועות האחרות ההצטרפות לשנת השירות מותנית בהצטרפות למסלול הנח"ל, ובכך מכווניה התנועה את בוגרי שנת השירות להמשך הגשמה במסגרת התנועה. במהלך השנה מוקדש חלק מהשיח ההדרכתי להמשך ההגשמה בחיים הבוגרים. מסיימי י"ב שבוגרים לא הצטרף לגרעיני המחנכים ולמסלול הנח"ל עוזבים את התנועה, כך גם ש"שינים שבחרו לעזוב את הגרעין במהלך השנה או בסוף שנת השירות ולא להצטרף לנח"ל.

בתנועת השומר הצעיר שנת השירות נתפסת כחלק מתהליך ההכשרה להגשמה כדרך חיים. זוהי שנת שיא, אבל היא שלב בדרך להגשמה בחיים הבוגרים. גם כאן, בדומה לנוער העובד, היא נמצאת באמצע התהליך החינוכי, כשלפניה שלב הנעורים ואחריה צבא וחיים בוגרים. ההכשרה מתבצעת במסגרת "חוות הכשרה", אשר הוגדרה באתר התנועה כ"מקום להגשמה אישית, קבוצתית ופלטפורמה ליצירת שינוי חברתי ושוויון חברתי, באמצעות

פעילות תנועתית". חלק מהש"שינים בוחרים בתום שנת השירות להמשיך למסלול הנח"ל ולקבוצות הבוגרים של התנועה. אלה שלא, מסיימים את החברות בתנועה.

בשונה מחמש התנועות שתוארו קודם לכן, לשלוש תנועות אלה יש תנועות המשך הנקראות "תנועות בוגרים". תנועות הבוגרים מורכבות מקבוצות ומקהילות של בוגרי התנועה, אשר בחרו במשימה חינוכית משותפת ובחיי שיתוף. חלק מקבוצות אלה הקימו קיבוצים חדשים, וחלקן מנהלות חיים במסגרת קומונות עירוניות. לחברי קבוצות אלו מהווה שנת השירות במסלולי חוות ההכשרה וגרעיני המחנכים שלב מהותי בתהליך הבחירה שלהם בהגשמה במסגרת קבוצתית-תנועתית בחיים הבוגרים.

על אף השוני בין התנועות הנוגע לתפיסת שנת השירות והקשר להגשמה, בכולן היא מהווה שנת מעבר – מעבר מילדות ונערות לבגרות ומעבר מהשתתפות וולונטרית בתנועת הנוער לבחירה במסלול חיים, במסגרת אישית או במסגרת קבוצתית-תנועתית. את שנת השירות כשנת מעבר תיארה אירית ברוק, מנהלת המחלקה לתנועות נוער, קהילה והגשמה במינהל חברה ונוער:

שנת השירות הייתה ניצנים של תנועות בוגרים, וגם הייתה השנה הראשונה של הנח"ל, ואין טעם להפריד ביניהם. זה חלק ממהלך הגשמה שבוגר תנועת נוער יכול לעשות. לפני שהוא לוקח חובות אזרחיות, הוא דוחה את שירותו הצבאי, ולוקח על עצמו מטרות אחרות, ומוסיף על עצמו עוד מטלה חברתית... בקו ההחלטה שלו, גיל 18, ההחלטה שלך היא לגבי השנה הקרובה. אבל זה חלק מחיים של הגשמה. זה ההכרעה אם אתה עושה את זה, או מוותר ויוצא לפני שלב ההגשמה...

בתנועת נוער ש"ש היא הגידול הטבעי של התנועה, מי שעושה את המסלול השלם יכול להמשיך. שנת שירות הם

או מדריכים של הקטנים או שהם השנה הראשונה של ארגוני הבוגרים. כל המסלול של תנועות הבוגרים נסמך על שנת השירות. זה החיבור בין תקופת הילדות לבין תקופת הבגרות. כניסה לחיים של הכשרה לטווח ארוך. תנועת נוער לא יכולה בלעדיה (שנת השירות), אם תנועה היא חינוך להגשמה אז המגשימים האלה הם חוד החנית. (אירית ברוק, 2020).

דבריה מחזקים גם על ידי יו"ר ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער:

שנת שירות היא סוג של שנת מעבר. והשאלה מעבר למה? זה דבר שצריך לתת לו מענה. הנח"ל נותן מענה מאוד טוב. מענה שמצליח לענות על המטרות של התנועות השונות. בעיני לא נכון לראות את שנת השירות בתנועת הנוער כעומדת בפני עצמה. היא לא מתחילה ונגמרת בשנת השירות, אלא חלק מתהליך חינוכי הרבה יותר ארוך. (אילן גזית, 2020).

הש"שינים כגוף המוביל של התנועה

כבר מראשית קיומה של שנת השירות, בשנות ה-60' של המאה העשרים, הייתה מטרת ההתנדבות התגייסות למשימות לאומיות, בהן עבודה במושבות עולים וטיפול בבעיית הריחוק החברתי בין פלגים באוכלוסייה, בני קיבוצים ועירוניים, יישובי פריפריה ומרכז. בקומונה הראשונה של תנועת הצופים לירוחם הונחו היסודות ליצירת מענים שונים למטרות אלה, ולפעילות חינוכית מגוונת, כאשר חברי הקומונה שאלו את אנשי היישוב מה הצרכים שלהם והציעו פתרונות יצירתיים ומגוונים, כל אחד על פי יכולותיו וכישורנותיו. בין הפעולות הראשונות – הוקמו קבוצת נוער, קבוצת ספורט, פעילות חברתית תרבותית ופעילות טיולים.

חלק מהפעילויות יועדו לבני הנוער וחלק למבוגרים. בתחילה, לא היו כל הפעילויות "צבועות" כפעילות צופית או תנועתית. בשנים לאחר מכן עסקו הקומונות גם בפעילות תנועתית ובפתיחת קינים. לעומתן, פעילות גרעין עודד של תנועת הנוער העובד והלומד באותה תקופה הייתה מוקדשת רובה לפעילות תנועתית ולהדרכה בתנועה. בשנים הראשונות של הפעילות היו למעלה ממחצית ממדריכי התנועה קומונרים של גרעיני עודד. כבר אז התבסס הגרעין כשכבה מובילה שהתנועה לא יכולה להתקיים בלעדיה.

אופי פעילות שנת השירות בצופים נבדל מאופי הפעילות בגרעין עודד בנוע"ל כבר אז, ומעיד על ההבדלים במקומה ובמשמעותה של המשימה התנועתית כחלק מהגשמת מטרות שנת השירות. בחלק מהתנועות נתפסה ונתפסת המשימה התנועתית כמשימה העיקרית, כדרך החינוכית המרכזית באמצעותה פועלים הש"שינים ומשפיעים על הקהילה ועל החברה, ובחלק מהתנועות נתפסת המשימה התנועתית כאחת המשימות, לצד משימות נוספות.

הצורך להתאים את שנת השירות לצרכי החברה ולצרכי המתנדבים, לצד התחרות אל מול מסלולי שנת השירות האחרים, הביאו להרחבת הפעילות ולהוספת משימות מגוונות, לעיתים אף כאלו שאינן קשורות לעשייה התנועתית כלל.

מסקירת המסלולים והמשימות בפרק הקודם, עולה כי שלוש המשימות המרכזיות של כלל הקומונות הן משימות הקשורות לעשייה תנועתית. בראשן, משימות של ריכוז והדרכת סניפים (כ-80%), אחריהן עבודה במסגרות ילדים ונוער בשעות אחה"צ: מועדוניות, פנימיות, קבוצות נוער בסיכון, עזרה בשיעורים, חונכות ועוד (כ-63%), ואחריהן עבודה בבתי ספר, ובמרבית המקומות יהיו אלו בתי ספר שתלמידיהם סביר שיצטרפו לסניפי ולקיני התנועה (כ-60%). בנוסף, חלק ניכר מכלל הקומונות (40%) עוסקות בפעילות תנועתית במסגרת הרחבה, הכוונה היא לפעילות שאינה

מקומית אלא ברמה המחוזית או הארצית, כמו מפעלים, טיולים ופרויקטים רוחביים.

התמונה המצטיירת היא כי במרבית התנועות נתפסת שכבת שנת השירות כשכבה מובילה של התנועה, והיא מקבלת חשיבות של יחידה מובחרת הבאה לידי ביטוי בשמות שונים: "הסיירת", "שליחי התנועה", "המגשימים התנועתיים" ועוד. חלק מהתנועות אף מעידות כי הש"שינים הם המחזיקים את התנועה, בלעדיהם אין לה יכולת קיום. ההסתמכות על גרעיני שנת השירות ככוח מוביל היא לא רק הישענות כלכלית ופרקטית, כי אם חינוכית-ערכית. הגרעינרים מהווים מודל עבור המדריכים הצעירים, מקור לחיקוי, השראה ולמידה, ולמעשה משמרים את ה"אש" התנועתית, את המשכיות הערכים וההגשמה.

אנחנו עשינו תיעדוף ואנחנו מכוונים קודם כול לתנועה, אבל מבחינתנו זה אחד, הקהילה והתנועה זה מאוד ביחד, בגלל שאנחנו ביישובים. אבל אם תשאל מבחינת סדר עדיפויות מוכוונות תנועתית אל מול המעגל בחוץ, תמיד זה יהיה קודם התנועה. התנועה ממש נשענת על הקומונרים. זה מורכב הרבה פעמים. זה מאוד פרסונלי. אם את שמה גרעינר בסניף, והוא לא עושה את העבודה שאת מצפה, אז הסניף נופל. אין לך משחק של טעייה ועם זה את צריכה לעבוד. (עפרי סיזל, רכזת גרעין אחים, האיחוד החקלאי, 2020).

לשאלת ההישענות של התנועה על הש"שינים, ניתן לחלק את התנועות לשלוש קבוצות.

האחת, תנועות אשר המשימה העיקרית היא המשימה התנועתית, ריכוז והדרכה בקינים, והן מסתמכות בצורה מהותית על כוח האדם בשנת השירות. על אלה נמנות תנועת הנוער העובד והלומד, תנועת המחנות העולים, תנועת השומר הצעיר ותנועת האיחוד החקלאי.

על משמעות הקומונות להובלה התנועתית סיפרו רכזות הגרעינים בתנועות:

המשימה המרכזית שלהם זה להיות קומונרים, להיות פנויים לפעילות הקן ולהדרכת השכבה הבוגרת. בגרעין עודד, הקומונרים הם המובילים את התנועה, הם אלה שמארגנים את המושבים. אין נוע"ל בלי חוות ההכשרה, ואין בני המושבים בלי גרעין עודד. הגרעינר זו הפונקציה הארצית הכי משמעותית של התנועה, הם ממש מובילים את התנועה. (ניצן רוזנוקס-זיו, רכזת חוות הכשרה גרעין עודד, הנוער העובד והלומד, 2020). הפעילות של הגרעינרים שלנו מתחילה מהמגל התנועתי, העשייה שלהם בסניפים. חלקם משמשים רכזים, חלקם מדריכים, חלקם מלווים את תחום ההדרכה או מרכזים תחומים אחרים. בנוסף, יש להם תפקידים מאוד משמעותיים במפעלים. הם ממש מנהלים דברים גדולים, מובילים את השכב"ג, מנהלים מחנונים, מנהלים את התחום הלוגיסטי במחנות ועוד. (עפרי סיזל, רכזת גרעין אחים, האיחוד החקלאי, 2020).

הקבוצה השנייה, תנועות אשר המשימה התנועתית היא משימה מרכזית אך לא היחידה, לצידה מתקיימות משימות נוספות, וחלק מהסניפים נשענים על ש"שינים. על תנועות אלה נמנות תנועות הצופים, תנועת הנוער הלאומי-בית"ר ותנועת המכבי הצעיר.

המשימות מותאמות לקהילה ולתנועה, אנחנו משתמשים בשבט הצופים כמרכז קהילתי, הוא אמור להיות כלי בתוך הקהילה ולא המהות. בחלק מהקומונות הם באים לפתוח שבט ובחלק לא. זה מאוד תלוי במה שהעיר מגדירה. (מאיה דביר, מנהלת מחלקת הגשמה, הצופים, 2020).

בבוקר הם בבתי ספר, אחה"צ הם במסגרות התנדבות, הם בוחרים ואנחנו עוזרים להם, חלקם עובדים בסניפים. הם לא

הרכזים של הסניפים האלה, הם עושים משימות של הדרכה, מדריכי קבוצות. בהרבה מקרים הם עושים מה שהם עשו בתור מדריכים בתנועה. (חן טבע, רכז הגשמה הנוער הלאומי-בית"ר, 2020).

בקבוצה השלישית המשימה התנועתית היא שולית, ולא מהווה את ליבת העשייה בשנת השירות. זה האפיון של תנועת בני עקיבא. על אף תפיסת שנת השירות כמסלול מובחר וייחודי, התנועה אינה נסמכת כלל על הש"שינים כשכבה מובילה. את הובלת הסניפים עושות הקומונריות, בנות השירות הלאומי.

הקומונריות זה הכוח הכבד של בני עקיבא, הן השטח של בני עקיבא. היום כל הסניפים מרוכזים על ידי קומונריות. 300 בכל שנה. במהלך כל שנות החינוך שלהן מחנכים אותן להיות קומונריות. המיינסטרים זה לשם, זו ההכוונה שיש להן בתנועה. התוכנית של שנת השירות זה סיטואציה של בדיעבד. אנחנו בעשור האחרון רואים את העלייה של הגיוס של הבנות ואנחנו רוצים להציע להן עוד תוכנית שלנו. שנת השירות תהיה כמעט תמיד תחת מוסד מסוים, כפר נוער או משהו דומה. תמיד עם צוות דתי וליווי דתי. ושם הם יעשו את הפעילות, הפעילות לא קשורה לבני עקיבא בכלל. אני רוצה שיהיו להם כמה שיותר משימות, שיהיה להם קשה. (טל קורן, רכזת מסלול שנת שירות, בני עקיבא, 2020).

ייחודיותה של שנת השירות בתנועות הנוער

מתחילת שנות האלפיים שנת שירות בתנועות הנוער אינה האפשרות היחידה עבור אלו הרוצים להתנדב טרם השירות הצבאי. למדנו כי קיימים מסלולים רבים של שנת שירות מחוץ לתנועות

הנוער, בין אלה שנות שירות של התנועה הקיבוצית המתקיימות בכפרי נוער, פנימיות ובעבודה חקלאית וחינוכית, שנות שירות בארגוני נוער מגוונים וכן מכינות קדם-צבאיות. אלה מהוות אלטרנטיבה חזקה ובשנים האחרונות אף עלה מספר המצטרפים אליהן על מספר הבוחרים להתנדב במסגרת מסלולי שנת השירות השונים.

כאשר מתבקשים נער או נערה בגיל 18 לבחור במסגרת ההתנדבות המתאימה להם, נשאלת השאלה מהם ההבדלים בין המסלולים השונים. מה הייחודיות של שנת שירות בתנועות הנוער אל מול המסלולים האחרים? מהם השיקולים המשפיעים על הצטרפות למסלול זה או אחר?

העמקה במטרות, במבנה ובאופי הפעילות במסלולים השונים מעלה שלושה הבדלים מהותיים ביניהם: הצטרפות לשנת השירות כפרק זמן יחידני העומד בפני עצמו או כחלק מתהליך חינוכי ארוך שנים, שנת השירות כתהליך אישי או כחלק מקבוצה, ושנת ההתנדבות כשנה ללמידה ולהתפתחות עצמית או כשנה של נתינה לחברה.

שנת שירות כפרק זמן יחידני או כחלק מתהליך

רוב מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער מאוישים על ידי מתחנכים ובוגרים של התנועות. הם נחשפים לרעיון שנת השירות כבר בהיותם חניכים או מדריכים בתנועה, ומכירים את מפעל שנת השירות שנים רבות לפני ההחלטה להצטרף. כפי שכבר תואר, בכמחצית מהתנועות הש"שינים (קומונרים, גרעינרים) הם השכבה המובילה של הפעילות, הם רכזי הקינים והסניפים, הם המדריכים את השכבה הבוגרת, והם מהווים מודל לחיקוי עבור שכבות המדריכים והחניכים. המושג ש"שין ידוע ומוכר לכולם, והיציאה לשנת השירות היא יעד אליו מתחנכים לאורך השנים, כחלק מההגשמה האישית והתנועתית. האפשרות לקבל מידע

על שנת השירות נגישה לבוגרי התנועות, במפגשים, בסמינרים, בתהליך ההדרכה, או בדרכים לא פורמליות אחרות.

כאשר בוגר ובוגרת תנועת נוער בוחרים להצטרף למסלול שנת השירות בתנועה יהיה זה חלק מתהליך חינוכי ארוך שעברו לאורך שנות ההתחנכות, והמשך לפעילות התנועתית. בהצטרפות לשנת שירות בתנועת הנוער יש אמירה והחלטה לטווח ארוך למדי, בחירה בחיי הגשמה בהתאם לערכי התנועה ובמסלולי ההמשך, בהצטרפות למסלול הנח"ל ולמסלולי ההמשך בקבוצות הבוגרים של התנועות (בתנועות הנוער העובד והלומד, המחנות העולים והשומר הצעיר). עבור מצטרפים מחוץ לתנועה תהיה זו הזדמנות להצטרף לעשייה התנועתית-חינוכית, אם כפרק זמן יחידני של שנה או עם אפשרות להמשך חיים ברוח ערכי התנועה, במסגרת מסלולי ההמשך.

אלה שעושים שנת שירות בתנועות, הם צמחו מגיל צעיר בתנועה, וכל נושא ההדרכה זה משהו שהם הרבה יותר חזקים בו. הרבה מהש"שינים שמגיעים מהמקומות האלה, מגיעים מסניפים שמהם צמחו. (חביבה סלומון, ראש יחידת הנח"ל, מכינות קדם-צבאיות ושנת שירות, האגף הביטחוני-חברתי, משרד הביטחון, 2020).

לעומת זאת, לשנת שירות במסלולים האחרים ובמכינות הקדם-צבאיות נחשפים בני הנוער בשנות התיכון המאוחרות, לרוב במהלך כיתות י"א-י"ב, במסגרת אירועי חשיפה בבתי הספר ובמועצות או מסיפורי חברים, אחים ומכרים שיצאו למסלולים אלו. ההיכרות עם מסלולים אלה שטחית למדי, כשהנער או הנערה יכולים לאסוף את המידע על המסלול במפגשי ההכנה והמיון, או באמצעות מידע ברשת.

כאשר בוגרי כיתה י"ב בוחרים להצטרף לשנת שירות שאינה בתנועות הנוער או למכינה קדם-צבאית, ההחלטה היא לרוב החלטה

ל"טווח קצר", לפרק זמן יחידני של שנה, אותו יקדישו לעשייה התנדבותית, חינוכית-חברתית.

שנת השירות בתנועות שונה משני המסלולים האחרים כי היא מתחילה הרבה לפני, אצל חלק בכיתה ד' ואצל חלק בכיתה י' וכן הלאה. והיא ממשיכה הרבה אחרי, יש כאן משהו תהליכי ארוך שנים – זאת התפיסה. וזה ההבדל מן המסלולים האחרים, כי הם מתחילים קצת לפני ונגמרים ביום אחרי. (אילן גזית, יו"ר ועדת שנת שירות, 2020).

לעניין זה חשובה גם הרגשת ההשתייכות למסגרת ההתנדבות. בחירה של בוגר תנועה להצטרף לשנת שירות בתנועתו מושפעת מהרגשת השייכות שלו אליה, ההזדהות והרצון "להחזיר לתנועה את מה שהוא קיבל". ההיכרות העמוקה עם המסגרת יוצרת אצל רבים ביטחון, שקט והרגשה שהם יכולים להביא את עצמם לידי ביטוי בצורה גבוהה. בחירה בשנת שירות במסגרת חדשה מצריכה היכרות, הסתגלות וחיבור עם הערכים והמטרות, דבר שאורך לעיתים זמן רב וכרוך בהרגשת חוסר ביטחון, בלבול וחששות לפני ובמהלך השנה. ש"שינים סיפרו על ההחלטה לצאת לשנת שירות בתנועה:

הצטרפתי למכבי בשישית, בשמינית הרגשתי שלא מיציתי את עצמי בתנועה ואני רוצה עוד. באתי מסניף רמת גן שזה סניף שיש בו ש"שינים. זה הגביר לי את המוטיבציה. היה אפשר לראות את החברות של הש"ש, את האחוה, את השביוזות, את התנאים הקשים, וזה משהו שרציתי לראות בעצמי.

אני התלבטתי אם לעשות ש"ש בתנועה או לא. התמיינתי גם לסוכנות, ואז בחרתי לעשות בתנועה. זה מאוד נוח, מכירים את האנשים, מרגישים שזה הבית. (קומונה המכבי הצעיר ביבנה, 2020).

אחרי שאני מסיים י"ב אני הולך לעשות שנת שירות באיחוד

החקלאי בגרעין אחים שבשלבם של התהליך, בוא נגיד שהמוח שלי לא ידע מה הוא רוצה, אבל תכלס אם שמים את הדברים על השולחן, הלב כן ידע מה הוא רוצה, שתמיד זה היה להישאר בתנועה. (ת', קבוצת מיקוד בנים, 2020).

שנת השירות כתהליך אישי או כהצטרפות לתהליך קבוצתי
הבדל נוסף בין שנת השירות בתנועות הנוער לזו במסגרות אחרות הוא הנושא הקבוצתי, וההצטרפות לקבוצת "גרעין".
בכל תנועות הנוער, ההחלטה להצטרף למסלול שנת השירות מתבצעת במחצית השנה של כיתה י"ב. מאותו הרגע, משתייכים הש"שנים (העתידיים) לקבוצה איתה הם יצאו יחד, יחיו יחד, ואיתה הם יבצעו את שנת השירות. במרבית המקרים הקבוצה תמשיך יחד למסלול הנח"ל, ובחלק מהתנועות תמשיך יחד לחיים בוגרים שיתופיים. משלב גיבוש הקבוצה במהלך י"ב מודרכים חברי הקבוצה על ידי מדריכים, שילוו אותם בהדרכה גם במהלך שנת השירות. בכל התנועות, ההיבט הקבוצתי הוא חלק חשוב מהפעילות בשנת השירות, החיים השיתופיים וחיי הקבוצה מוגדרים כחלק ממטרות שנת השירות. התנועות שמות דגש על פיתוח כישורים חברתיים-קבוצתיים כגון עבודת צוות, היכרות עם אנשים שונים, אחריות הדדית, ערכות וסולידריות, אכפתיות, והיכולת לחיות יחד בקבוצה. בכל התנועות מוקדש יום הדרכה לנושא הקבוצתי לאורך כל שנת השירות. ביום זה מתבצעים דיונים על החיים בקבוצה, חלוקת אחריות ומשימות בין חברי הקבוצה, מערכות יחסים, דילמות ערכיות של הקבוצה וקבלת החלטות משותפת.

על חשיבות חיי הקבוצה למדנו ממסמכי התנועות ומדברי רכזי ההגשמה:

אמנם חיי קבוצה נשמע כמו דבר שגורתי, שאתם רגילים אליו כחלק משכבת הבוגרים בסניף, אך הפעם המשמעות שונה

לחלוטין. בשנת השירות אתם מתגוררים יחד עם חברים לקבוצה ובן רגע צריכים לקבל החלטות משותפות, להתנהל יחדיו ולמעשה להבין שכל החלטה אישית, משפיעה על הקבוצה. מלבד העצמאות האישית לאחר עזיבת בית ההורים, ישנן במהלך השנה החלטות משותפות שתצטרכו לקבל כקבוצה, כגון: מהי האווירה שתמצו ליצור בדירה, כיצד תרצו לנהל את עבודות הבית השוטפות, מה תהיה החלוקה לחדרי שינה, כיצד תבחרו לעצב את הבית ומה לתלות, איזה משקל תתנו לארוחות משותפות, כמה כסף תשקיעו בחיי הקבוצה ועוד.

השבוע בדירה מתחיל ביום קבוצה (יום ראשון). יום זה מיועד לזמן משותף, גיבוש, העשרה, ביטוי עצמי וכל מה שתמצו לעשות ביחד. במהלך היום מגיע מדריך הקבוצה להעביר פעולות/ הכשרות/ העשרות/ שיחות אישיות ולמעשה להיות שם עבורכם. (בתוך: מסמך חלוקת תפקידים בשנת שירות, המכבי הצעיר).

הקבוצה מקבלת החלטות ביחד, על כל תחומי החיים. למשל: סופ"שים, נסיעות, משימות, ללכת לקן, האם נשארים לבד או לא. למשל בקורונה הם החליטו כקבוצה להישאר ולא לחזור הביתה, ולהמשיך את הפעילות. יש חיבור בין התהליך של קבלת החלטות לבין המשימות שלהם. זה לא עומד לבד. כל הזמן מתקיימים כאן מעגלים של אני – קבוצה – משימה. (ניצן רוזנוקס־זיו, רכזת חוות הכשרה גרעין עווד, הנוער העובד והלומד, 2020).

את משמעות החוויה הקבוצתית תיארו ש"שינים ובוגרי שנת שירות:

באמת, אם אני חושבת על השנת שירות אז בשבילי בעיקר זה ממש הקומונה, וכזה... זה גם המון המון קושי, אבל... זה גם מעצב כאילו את היכולת התמודדות שלנו עם אנשים, וזה גם פשוט חברים שהם חברים כאילו ברמה אחרת. אני גדלתי

עם חברים שלי מהבית מגיל אפס, והם לא מכירים אותי כמו שמכירים אותי האנשים בקומונה, וזה אחד מהיתרונות הכי... כאילו ברור שאם יש לך קומונה טובה ואתה אוהב אותם וכזה, אבל... בכל מקרה בעיני זה אחד מהיתרונות הכי גדולים בשנת שירות. (א', קבוצת מיקוד בוגרי שנת שירות בנות, 2020).

נראה לי שהכי למדתי על עצמי מהשנה זה גם כזה לחיות עם עוד אנשים ולעבור בצוות שהוא הרבה יותר מצומצם וכאילו כולם כל היום אחד בתוך השני ואין לאן לברוח אחד מהשני. (ר', קבוצת מיקוד בוגרי שנת שירות בנות, 2020).

אני חושבת שזה בעיקר... זה נורא מבגר, צריך להיות בן אדם בוגר, להיות בן אדם. להיות חלק מקבוצה, לדעת להחליט החלטות עם קבוצה ולא רק החלטות של מה אנחנו אוכלים, אלא החלטות של איך אנחנו רוצים לנהל את החיים שלנו, איזה בחירות חינוכיות אנחנו רוצים להחליט על החיים שלנו ועל הדרך שאנחנו בוחרים להתחנך בה, שזה משהו שהוא נורא חזק לדעתי. (ר', קבוצת מיקוד בנים בשנת שירות, 2020).

במסגרות שאינן תנועות הנוער, קבוצת הש"שינים (הקומונה) נוצרת מיחידים שאינם קשורים אחד לשני, המגיעים מרקעים שונים ומסיבות שונות, ומתקבצים לקבוצה במוסד או במקום מסוים. המועמדים לשנת שירות מקבלים הודעה על קבלה ושיבוץ במחצית השנייה של כיתה י"ב, ופוגשים את חבריהם לקבוצה ולמשימה לקראת סוף השנה, ולעיתים רק בקיץ לפני היציאה לשנת השירות. במרבית המקומות, נפגשים חברי הקבוצה רק פעמים בודדות לפני היציאה לשנת השירות. החיים בקומונה ובקבוצה הם פועל יוצא של מקום המגורים ושל מבנה המשימה, אך אינם חלק מהמטרות החינוכיות של השנה, אלא המשימה החינוכית-חברתית היא העיקרית. בחלק מהמסגרות יקבלו המשתתפים הדרכה כקבוצה ובחלק לא. בחלק מהמסגרות פעילות הקבוצה משמעותית ביחס למשימה, ובחלק מהמקומות לכל אחד מהש"שינים משימה יחידנית,

כאשר הקבוצה מתבטאת במסגרת המגורים המשותפים או כמסגרת חברתית אליה משתייכים. עם זאת, אין להמעיט בהשפעת הקבוצה על המשתתפים, וברור כי גם במסגרות אלה מתנסים המשתתפים בכישורים שצוינו לעיל וחווים את חוויית החיים הקבוצתיים במהלך שנת השירות.

במכינות הקדם-צבאיות המצב שונה לגמרי. המשתתפים משתייכים לקבוצות גדולות המונות עשרות חברים (40-80, תלוי בגודל המכינה). המגורים הם ארבעה עד שישה חברים בכל חדר, אך העשייה לכל אורך השנה משותפת לכל חברי המכינה.

מכינה קדם-צבאית זה שונה לגמרי. זה קבוצות של 40 או 60 או 80, חיים בתנאי פנימייה, וכל הפעילות היא פעילות אינטנסיבית סביב השעון ביחד, רוב השעות הם לומדים, עוסקים בלימודים בנושא דמוקרטיה, ציונות, הכנה לצה"ל, קבוצות דינמיות, כלכלה, מסעות, ניוטים ועוד... זוהי מסגרת פנימייתית של קבוצה שנמצאת סביב השעון יחד, 24/7. (חביבה סלומון, ראש יחידת הנח"ל, מכינות קדם-צבאיות ושנת שירות, האגף הביטחוני-חברתי, משרד הביטחון, 2020).

תרומה עכשווית או חינוך לתרומה עתידית

שנת שירות היא שנה של תרומה לקהילה, כך היא מוגדרת וכך היא מתקיימת. שנה של התנדבות קהילתית על פי משימות, כל מסלול על פי ייחודו. הדבר נכון למסלולי שנת השירות בתנועות הנוער ולמסלולי שנת השירות בארגונים ובגופים משלחים אחרים.

בין המכינות הקדם-צבאיות לשנת השירות קיים הבדל מהותי. בעוד ששנת השירות הוגדרה מראשיתה ועד היום כשנת התנדבות למען החברה והקהילה, לאור משימות לאומיות "כאן ועכשיו", שנה במכינה הינה שנה שבמהותה מכוונת לפיתוח והעצמה אישית של

החניכים, על מנת ליצור אזרחים מעורבים ואכפתיים, המחויבים לערכיה של מדינת ישראל, ומוכנים לתרום ולהוביל את החברה והמדינה. בשנת השירות מרבית שעות הפעילות של הש"שינים הן משימות התנדבות, ומעט שעות הן שעות למידה, העשרה והתייחסות לחיי קבוצה. שנה במכינה במהותה היא שנת לימודים, המשלבת מספר מצומצם של שעות התנדבות.

ההבדל הגדול בין ש"ש למכינה זה שבשנת שירות פועלים ועושים בחברה הישראלית ובמכינה מדברים על החברה הישראלית. בשנת שירות כ-75% מהזמן הוא פעולה וכ-25% מהזמן הוא הכשרה והעשרה ובמכינות זה הפוך. ש"ש תורמים כאן ועכשיו, ובמכינות התרומה היא עתידית. במכינה אתה יותר מעשיר ומחזק את עצמך, אתה בעיקר לומד, אתה לא מחויב, אתה מקבל כלים. קל יותר להיות חניך במכינה מאשר להתנדב לשנת שירות. לא לכל אחד יש את היכולת הזו של הנתינה.

אם אתה בקטע של התנדבות ורוצה מסגרת קטנה, משהו יותר מחבק ועוטף, זאת שנת שירות. אם אתה רוצה להיות יותר סקרן ולעסוק בלמידה ולהיות חלק מקבוצה גדולה, עם מדריכים, צוות, ראש מכינה, פיקוח מעמיק, זאת מכינה. (חביבה סלומון, ראש יחידת הנח"ל, מכינות קדם-צבאיות ושנת שירות, האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, שם).

**את ההבדל בין המכינות לשנת השירות תיארה בוגרת י"ב אשר
בחרה לצאת לשנת שירות בתנועה:**

אולי יסכימו איתי ואולי לא, המכינה היא כן תורמת המון, מלמדת אותך על עצמך לפני היציאה שלך לחיים האמיתיים, אבל השנת שירות עושה את אותו אפקט תוך כדי תרומה. בעצם מתוך התרומה אתה נורא מתפתח ופורח, וזה מה שמשך אותי.

וגם כי לי פחות מתאים לשבת וללמוד וזה בעיקר מה שעושים במכינות. וחץ מזה התמינתי לעוד שתי שנות שירות, איילים אם משהי מכירה, ומכבי, ונורא נורא אהבתי את הקונספט של שניהם, שניהם נורא דיברו אלי. בסוף החלטתי ללכת עם מכבי כי הבנתי שלא מיציתי את החוויה. כל החוויות הכי טובות שלי נוצרו פה, כל הרגעים הכי מרגשים, הכי גדולים, היו בתנועה, ולא, וגם לא רציתי שזה ייגמר, וגם נורא רציתי לפתח את זה עוד. את המקום כאילו בתנועה עצמה. (נ', קבוצת מיקוד בנות לפני יציאה לשנת שירות, 2020).

מעגלי ההשפעה של שנת השירות והקשר לחברה הישראלית

נראה לי בכללי, בעולם המודרני היום, בארץ ישראל, גם בתרבות של הנוער וגם בכללי יש נורא תרבות של "מה יוצא לי מזה", ו"לא לצאת פראיר", ויש כאלה שתופסים שנת שירות כדבר שהוא מיותר ושהוא סתם לוקח לי זמן מהחיים, שגם זה כאילו תרבות כלשהי של כזה מה צריך לקרות אחרי מה בחיים, ואני חושבת שאנחנו צריכים להתנער מזה ולהבין שנתניה זה לא דבר שאתה יוצא ממנו פראיר, אלא זה דבר שאתה מקבל ממנו הכי הרבה והכי ממלא אותך ומבגר אותך. אבל בכל מקרה, הדרך ליצור קהילה שהיא משותפת והיא יד ביד, היא להתנער מכל המה יוצא לי מזה. ושנת שירות זה נראה לי צעד ראשון בדבר הזה. אולי לא צעד ראשון, אבל צעד. (מ', קבוצת מיקוד בנות בוגרות שנת שירות, 2020).

שנת שירות מוגדרת כשנת תרומה לקהילה, שנת התנדבות לפעילות חברתית, קהילתית, חינוכית וערכית, כמוקדי פריפריה גאוגרפיים ובמוקדי חברה מוחלשים.

אחת השאלות שאיתן יצאנו למחקר זה הייתה בדבר הקשר בין שנת השירות לתרומה לחברה, בחינה של שנת השירות כפרויקט המאפשר חיבור נוסף ומשמעותי של תנועות הנוער לחברה הישראלית, וכן אפשרות למעורבות חברתית בתחומים רחבים – שונים מתחומי הפעילות השגרתיים של תנועות הנוער (אם מבחינת סוג הפעילות או מבחינת מיקום הפעילות), ונמנים על תחומי הפעילות של המגזר האזרחי והחברתי בישראל. שאלנו: האם ועד כמה שנת השירות משרתת את המטרות והצרכים של התנועות עצמן "פנימה" (בין אלה הקמת סניפים חדשים והרחבת פעילות), האם ועד כמה היא אכן משרתת את הצרכים של החברה הישראלית, ופניה "החוצה"?

בכל התנועות, באופן גורף, הייתה האמירה זהה. אין הבדל בין שתי המטרות ואין אפשרות להפריד ביניהן. שנת השירות משרתת את צרכי התנועה, אבל אלה כולם מוכוונים לצרכי החברה. שירות במסגרת התנועה, אם בפעילות תנועתית, אם בפעילות חינוכית, קהילתית, אם בפעילות חקלאית או בכל פעילות אחרת הוא תרומה לחברה הישראלית וחתירה מתמדת לשיפור החברה, כל תנועה על פי ערכיה.

חלק גדול משנת השירות בתנועות הנוער זה להדריך בתנועה. זו משימה מרכזית, ואני לא תופס אותה כמשימה פנימית שלנו. המינוח "פנימה" לתוך התנועות או "החוצה" לחברה הישראלית הוא לא רלוונטי. הפעילות של תנועות הנוער קשורה בעמקי החברה הישראלית. אני לא חושב שצריך לתפוס פעולה חינוכית שקורית בתוך התנועות כמכוון פנימה, היום התפיסה הזאת כבר לא קיימת. היום ברוב המוחלט של התנועה אין פנימה והחוצה. הדברים מאוד שזורים אחד בשני, הכול משולב, אל מול הקהילה ומול החברה. (אילן גזית, יו"ר ועדת שנת שירות, מועצת תנועות הנוער, 2020).

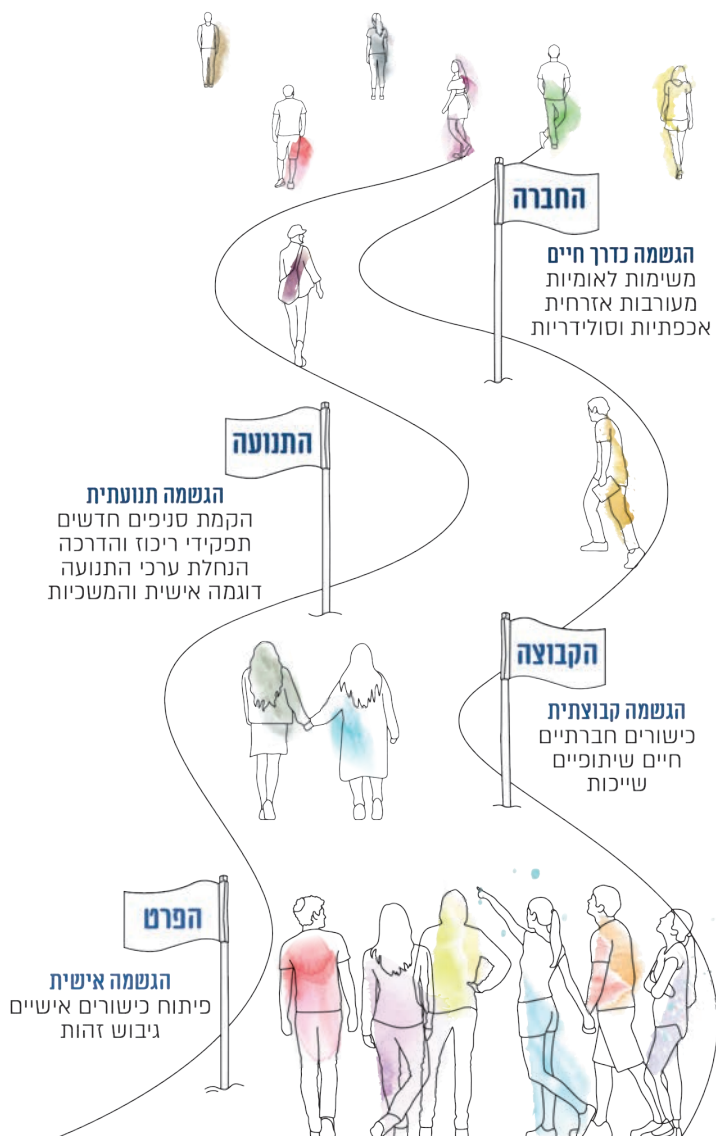
התמסדות הקשר בין פעילות תנועות הנוער לבין משימות לאומיות וצרכי החברה הישראלית התאפשרה לאור תהליך ההכרה של משרד החינוך ביוזמות החינוכיות של שנות השירות. זאת בין היתר עם פרסום תקנת התקצוב של שנות השירות, ומיצובו של מינהל חברה ונוער כגורם הממלכתי המופקד על הקשר בין שנות השירות למשרד החינוך.

את התהליך והקשר בין פעילות התנועות לבין צרכי החברה והמדינה מתארות אירית ברוק וחגית קליבנסקי:

חשוב לציין כי ההכרה הרשמית ומתן התמיכה מתרחשים לאחר שהמיזם קרם עור וגידים, כלומר פעל במשך כמה שנים ואולי גם הראה תוצאות רצויות. רוב המיזמים הנתמכים מבטאים אתוס לאומי-חברתי: הם נתפסים כמסייעים למימוש יעדי מערכת החינוך או יעדים לאומיים בהקשר שהם מתרחשים בו (חברתי, פוליטי או ביטחוני), ולכן משרד החינוך נוטה להכיר ולתמוך בהם. חשיבות מיוחדת יש להקשר החינוכי של היוזמות – התמקדות שלהן בפעילות חינוכית בפרט, "החצר האחורית" של החברה הישראלית. מחד גיסא, המיזמים מפנים את תשומת הלב הציבורית לכך שהממשלה פועלת לצמצום פערים; מאידך גיסא, הם ממלאים את מקומה של המדינה במתן מענה (חלקי וזול למדי) לצורכי האוכלוסייה במקומות ה"קשים". (ברוק, קליבנסקי, 2020).

על אף שהגדרת שנת השירות כפעילות ההתנדבותית מכוונת לקהילה ספציפית ולמשימות חברתיות ממוקדות, עולה מהשטח אמירה ברורה נוספת, לפיה שנת השירות היא לא רק שנת תרומה לקהילה, אלא היא שנה שמשפיעה על מספר מעגלים, מרמת הפרט (הש"שין), דרך הקבוצה והתנועה ועד רמת החברה הישראלית.

שנת שירות כדרך למעורבות בחברה הישראלית

השפעה ברמת הפרט – הגשמה אישית

שנת השירות, המתקיימת בגילאי 18-19, נמצאת על התפר בין שנות הנעורים לבין הבגרות, ובעבור המשתתפים מהווה שנת מעבר בין תקופות אלה. בפעם הראשונה יוצאים הנערים והנערות מבית ההורים לבית אחר, לחיים עצמאיים, חיים המוקדשים לטובת משימה וחיי קבוצה.

לכולם, בכל תנועה, מסלול או מסגרת, מהווה שנת השירות שנת התנסות. בשנה זו הם נדרשים לדאוג לעצמם להיבטי חיים רבים שלא דאגו להם קודם לכן, קניית אוכל ובישולים, ניקיון ותחזוקת הבית, ניהול תקציב, חלוקת משאבים כספיים ואחרים עם חברי הקבוצה, ניהול לוח זמנים, קבלת החלטות יומיומית והתמודדות עם מצבים מורכבים – אל מול עצמם, אל מול הקבוצה ועם הקבוצה, אל מול החניכים, ההורים ואנשים בקהילה. בשונה ממה שהיו גילים קודם בסניפים ובקינים בהם הדריכו, בשנת השירות הם ברשות עצמם, הם המובילים, הם הסמכות והאחריות.

להתנסות זו משמעות רבה בהקשר של פיתוח כישורים אישיים וגיבוש הזהות של הפרט. בפרק קודם סקרנו מעט מחוויות בוגרי שנת השירות, המעידים מחד על חוויה קשה ומורכבת ולצד זאת חויית למידה עוצמתית, פיתוח יכולות וכישורים שלא ידעו כי קיימים בהם או חיוזק כישורים קיימים.

בין הכישורים האישיים בהם מתנסים הש"שינים במהלך שנת השירות אפשר למנות קבלת החלטות, התמודדות עם דילמות ומצבים מורכבים, התמודדות עם מצבים משתנים, גמישות, יצירתיות אחריות אישית, עצמאות, ניהול עצמי וחשיבה עצמאית ואוטונומית.

למדתי על עצמי מלא, אני עכשיו אישה עצמאית, יש לנו חשבון בנק, למדתי לעשות כביסות... זו חוויה שלמדתי בה כל כך הרבה על עצמי... שנת השירות נתנה לי בסופו של דבר להיות בן אדם,

כי זו השנה שהבנתי בה מה זה חיים אמיתיים, אם זה בשותפות או לא, היא נתנה לי אתגרים שאין בשום מקום אחר, אני רואה את זה בתור לוחם וגם בתור אזרח במדינה, זה נתן לי סל ערכים. (בתוך: סרטון שנת שירות המכבי הצעיר).

לצד התנסות בכישורים מהווה שנת השירות אפשרות לגיבוש זהות, זאת באמצעות בחינה עצמית מתמדת בהתמודדויות השונות ובחינה של ערכים אישיים, דעות, רגשות והתנהגויות אל מול המציאות. שנה זו מהווה אפשרות של חיבור והעמקת הקשר והמחויבות לתנועה ולערכיה, הזדהות עם התנועה ורצון להיות חלק ממנה ומהפעילות שלה גם בעתיד. כאשר הש"שין הוא פעיל, משמעותי ומוביל את ערכי התנועה, במקרים רבים היא תהפוך להיות חלק מהזהות שלו וממי שהוא, גם בחיים הבוגרים.

תהליך הלמידה לא קורה באופן עצמאי לחלוטין ובלתי מתווך, אלא מלווה בכל הקומונות ובכל התנועות על ידי הדרכה צמודה, לאורך כל השנה. ההדרכה כוללת תהליכים של חשיבה רפלקטיבית, משוב ועיבוד אישי וקבוצתי, כחלק מתהליך הלמידה.

השפעה ברמת הקבוצה – הגשמה קבוצתית

כל מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער הינם כאלה בהם חיים הש"שינים בקבוצה, "קומונה", המונה לרוב 4-8 אנשים. בחלק מהתנועות יש מספר גדול יותר של משתתפים, ובחווית ההכשרה אף יכולה הקבוצה למנות כ-25 חברים. החיים בקבוצה מהווים חלק מהותי מההתנסות בשנת השירות. בחלק מהתנועות מהווה הקבוצה בעיקר מסגרת מגורים, חלוקה במשימות והתנסות בחיים משותפים הרלוונטיים לשנת השירות בלבד. בתנועות בהן ישנה המשכיות לקבוצות בוגרים, הקבוצה והחיים השיתופיים מהווים יעד בפני עצמו, אשר מבחינת חשיבות עומד בקנה אחד עם המשימה החינוכית-חברתית.

החיים בקומונה מייצרים התנסות יום יומית בכישורים חברתיים, לצד הכישורים האישיים. בין כישורים אלה ניהול שיח, תקשורת בין אישית, עבודת צוות, ריכוז וביזור אחריות, הבעת אמפתיה וכבוד, ערכות הדדית, היכרות עם מגוון ועם שונות, עזרה וחברות. כישורים אלה, יחד עם הכישורים האישיים, נדרשים למה שהוגדר על ידי ה-OECD כ"יכולת פעולה" (AGENCY), החיונית להשתלבות מיטבית בחברה במציאות משתנה ולאִיכות חיים (The OECD Learning Compass 2030).

בהתחלה המחשבה לחיות בבית מלא באנשים שאני לא מכירה, די הפחידה אותי. איך ייראו החיים בבית ואיך מסתדרים עם אנשים שיש להם הרגלים שונים משלי. בתהליך לקראת שנת השירות, במפגשים השונים, לאט לאט הכרתי יותר את החברים שאיתם אני אגור, התחלנו לדמיין לשוחח ולהמציא כל מיני רעיונות לאיך ייראו החיים יחד. לא קל להצליח לשלב בין לחיות אחד עם השני לבין המשימה שלקחנו על עצמנו. היום יום מאוד עמוס, עם הרבה מאוד דברים שאת רוצה להספיק, לשבת לדבר עם חברה, לדאוג לבית שחיים בו, ניקיון, קניות, בישולים ויחד עם זה, המון אחריות ודברים לעשות במשימה.

העובדה שהיינו חבורה של אנשים שעושים את אותה המשימה ביחד, גם אם במקומות שונים, אפשרה לנו להצליח בזו. זה נשמע כמו סיסמה אבל את אף פעם לא לבד. השנה הזאת מאוד ביגרה אותי, וגם את החברים שלי. הפכנו לאנשים מודעים יותר לסביבה, למה שקורה בחברה. (ס', בוגרת חוות הכשרה, בתוך: אתר התנועה).

השפעה ברמת התנועה – הגשמה תנועתית

השפעת הש"שנים על התנועה באה לידי ביטוי במוכנים רבים. בראש ובראשונה, היותם כוח אדם מהותי בתפקידי ניהול וריכוז

מוקדי פעילות (סניפים, קינים, שבטים). 80% מהקומונות עוסקות במשימות תנועיות ואחוז ניכר מהש"שינים מעידים כי המשימה המרכזית שלהם הינה משימה תנועית, ריכוז והדרכה בסניפים. בחלק גדול מהתנועות, מנוהלים מחצית עד שני שלישי מהסניפים על ידי חברי שנת השירות. בתנועות אלה מהווה שנת השירות שכבה מובילה, המאפשרת את המשך קיום הסניפים ופתיחה של סניפים חדשים.

בנוסף, הבחירה להקדיש שנה לעבודת התנדבות חינוכית-קהילתית מהווה הגשמה של ערכי התנועה ותורמת להמשכיות ערכים אלו. לא רק שהש"שינים בעצמם מגשימים את ערכי התנועה, הם פועלים בכל הכוח כדי להנחיל ערכים אלה לחניכים איתם הם עובדים, להוות דוגמה ולייצר מודלינג עבור מדריכים ופעילים מהשכבה הבוגרת לגבי יציאה למסלול הגשמה והגשמה כדרך חיים.

אפיק השפעה נוסף מתבטא בכך שבאמצעות חברי ש"ש והקומונות הפרוסות ברחבי הארץ מתאפשרת לתנועה מעורבות והשפעה על אוכלוסיות מגוונות, מכל הקשת התרבותית בישראל. בכך גדלה מוטת ההשפעה של התנועות על החברה בישראל.

השפעה ברמת החברה הישראלית – הגשמה כדרך חיים
מעגל ההשפעה האחרון הוא התרומה וההשפעה על החברה הישראלית. השפעה זו מתקיימת בשני ממדים, השפעה בהווה והשפעה בעתיד. השפעה בהווה מתבטאת בעצם המשימה, המעשה החינוכי-חברתי שהש"שינים מבצעים. עבודה עם ילדים ובני נוער, פעילות קהילתית, עבודה חקלאית ומשימות נוספות. מתן יחס אישי לחניכים, דוגמה אישית ויצירת קשר משמעותי, מתן מענים במקומות שבהם יד המדינה או הרשות קצרה מלהגיע, או יצירת מענים משלימים, הם עצמם תרומה משמעותית לאדם, לקהילה, לחברה.

השפעה לעתיד באה לידי ביטוי בכך ששנת השירות היא שלב חשוב ומהותי בתהליך ההתחנכות בתנועות, ומהווה התנסות משמעותית לפיתוח מעורבות חברתית-קהילתית, אזרחות פעילה, אכפתיות וסולידריות חברתית, רצון להוביל, להשפיע ולשנות את פני החברה לאור ערכי התנועה, כל תנועה וערכיה. חלק ניכר מבוגרי שנת השירות ממשיכים למסלול הנח"ל ולעבודה קהילתית נוספת במסגרת השירות הצבאי, בחלק מהתנועות ממשיכים לקבוצות הבוגרים, אשר עוסקות אף הן בחינוך ובמעורבות קהילתית-חברתית.

בנוסף, מגיעים בוגרי שנת השירות לשירות הצבאי מוכנים יותר ובוגרים יותר, וחלקם הגדול בוחרים להשתלב בתפקידים משמעותיים ואף בתפקידי קצונה. בסקר בנושא הכנת בני נוער לשירות קרבי ומשמעותי בצה"ל שנערך עבור מועצת תנועות הנוער על ידי מכון דיאלוג בראשות פרופ' קמיל פוקס (הנתונים, מאפריל 2018, באדיבות מת"ן), התגלה כי שיעור היציאה לתפקידי פיקוד גבוה יותר בקרב בוגרי תנועות הנוער שהיו חלק מהתנועה מעל שלוש שנים (פי 1.6 בקרב בנים ופי 1.8 בקרב בנות). כך גם ביציאה לתפקידי קצונה (פי 1.8 אצל בנים ופי 2.3 בקרב בנות). ההשפעה נמשכת גם לאחר השירות הצבאי, ומתבטאת לא אחת במעורבות חברתית במגוון תחומים, ובלקחת תפקידים משמעותיים כאזרחים במדינה.

בשנת שירות אנחנו לא עוסקים בכלל בנושא של צה"ל ופיקוד. זה ברור שמי שעושה שנת שירות רואה את עצמו לוקח אחריות גם בשירות הצבאי. שנת שירות זו ה"סיירת" של מסלולי הדח"ש (דחיית שירות). מי שעושה שנת שירות, במהלך ההתנדבות הוא מקבל לא פחות ממה שהוא נותן, ולהערכתנו הוא יוצא עם ארגז כלים הרבה יותר טוב ועשיר ממי שהיה במכינה. שנת שירות זו שנה של העצמה, זה שנה שאתה מקבל כלים לחיים.

החלום שלי שכל נער ונערה שרוצה יוכל לעשות שנת שירות, אני רוצה שכולם יוכלו לעשות את החוויה הזאת של ההעצמה, הנתינה, לכל נער ונערה במדינה. זה יהפוך את החברה להרבה יותר איכותית, טובה, אזרחים יותר טובים. להיות בשנת שירות או במכינה זה הופך אותם לאזרחים הרבה יותר טובים, מחויבים, מגיעים לתפקידים משמעותיים, והם ממלאים תפקידים בכירים, גם ברשויות, גם בכלכלה. (חביבה סלומון, 2020).

למעשה, מעגל השפעה זה מכיל בתוכו את שלושת סוגי ההשפעה האחרים, המעגל התנועתי, הקבוצתי והאישי. מעגלי ההשפעה שזורים זה בזה ומשפיעים זה על זה ואין ביניהם הפרדה. פיתוח הכישורים, גיבוש הזהות הקבוצתית ותחושת השייכות התנועתי, וכן פיתוח תחושת מעורבות חברתית ורצון לקדם את החברה, כולם מהווים חלק מאישיותו של האדם בוגר שנת השירות.